

*From Antiquity to Nowadays
От древността до днес*

ПРЕДСТАВАТА ЗА СКЛАВИ И ТЮРКИ В „СТРАТЕГИКОНА“ НА ПСЕВДОМАВРИКИЙ

Иван Стоянов

18. СОУ „Уилям Гладстон“

Резюме. Целта на този материал е да разгледа „Стратегикона“ на Псевдомаврикий – неговите жанрови особености и отражението им върху характера на сведенията, които съдържа той, за състоянието и развитието на различните варварски общности, пръснати из евразийския Barbaricum. Ще се спрем най-вече върху различията и приликите в образите на номадите – тюрки и трайно уседналите, към втората половина на VI в. склавински земеделци, обитаващи пограничните на Романия райони. Ще откروим както по-устойчивите антични топоси, които изграждат образа на *другия* в представата на късноантичните и ранносредновековните ромеи, така и онези характеристики, резултат от развитието на ромейско-варварските отношения от края на петото столетие.

Keywords: Maurice' Strategikon, barbarous people, Turks, Avars, Sclavs, Roman-Barbarian relations

Литературната творба, известна като „Стратегикон“ на Псевдомаврикий, е определяна като еталон за милитарен трактат¹⁾ и първокласен извор за военното дело от края на късноантичния период. Макар *de jure* „Стратегикон“-ът да представлява специализиран военен наръчник – позволяващ ни да надникнем в „[...] *дебрите на източноримската военна култура*“ (Шувалов, 2002а: 424), *de facto* в него се съдържат и ценни сведения за бита, вярванията и структурата на варварските общности, обитаващи пограничните на Романия райони. Най-ранният, а и най-пълнен препис на трактата, достигнал до нас, е плод на книжовната дейност на византийския император Константин VII Багренородни (913 – 959) и носи заглавието “*Οὐρβικίου τακτικά στρατηγικά*”. В периода след 959 г. „Стратегикон“-ът попада в т.нар. Codex Ambrosianus под името “*Μαυρικίου τακτικά του ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μαυρικίου γεγονότος*”, а в редица по-късни кодекси е поместен със заглавие “*Μαυρικίου στρατηγικόν*” (Кучма, 2004: 5).

Полемиката, която съпровожда повечето изследвания, посветени на метника, е породена от два взаимосвързани проблема: този за авторството на трактата и въпроса за неговото датиране (Кучма, 1979: 34 – 35; Кучма, 2004: 12 – 16). Още първият издател на „*Тактиката*“ – Йохан Шефер, (1621 – 1679)

в 1664 г. заключава, че при написването на своето съчинение авторът Маврикий е използвал недостигналата до нас творба на живелия в първата половина на VI в. стратег Урбикий²⁾, но – пише той – „Прочее не е известно кой е бил нашият Маврикий и кога е живял“ (Цанкова-Петкова, 1958: 330). В унисон с късноантичната литературна традиция съчинението има почти изцяло компилативен характер, като авторът е използвал и преработил фрагменти от творбите на редица късноантични стратегии като Асклепиодот, Елиан, Ариан, Вегетий и др.³⁾ (Кучма, 1979: 34). Тъй като повечето от запазените преписи на това съчинение носят името на император Маврикий (582 – 602 г.), а на един от ръкописите е предадено името Урбикий, в научната литература лицето, стоящо зад написването на „Стратегикон“-а, е известно с условното име „Псевдомаврикий“. Според П. Шувалов и съставителите на съвременните издания на „Стратегикон“-а, са налице всички предпоставки за еднозначно датиране съставянето на трактата в края на VI – нач. на VII в⁴⁾, т.е. в периода на управлението на самия император Маврикий (Кучма, 2004: 11; Цанкова-Петкова, 1957: 333; Шуваловb, 2002: 74; Шувалов, 2012; Dennis, 2001: XVI).

„Стратегикон“-ът е представен в 12 книги, но в различните му издания тяхната последователност и вътрешна структура, като цяло, варират (Кучма, 2004: 16). Целта на Псевдомаврикий, както сам ни съобщава той, се заключава в това посредством едно „[...] *кратком и простом руководстве, польза которого будет заключаться больше в содержании, чем в словесной форме*“ да извади от пълното забвение, в което било изпаднало, ромейското военно изкуство (*Стратег.*, Превод и комм. 61). В последните две съвременни издания на трактата – на Ж. Денис и на В. В. Кучма, книгите на „Стратегикон“-а са в следната последователност:

- I. Въведение.
- II. За бойния строй на кавалерийските части.
- III. За построяването на тагмите.
- IV. За правенето на засади.
- V. За обоза.
- VI. За различните тактики и упражнения.
- VII. За стратегиите.
- VIII. За общите принципи на военните науки.
- IX. За изненадващи нападения.
- X. За обсадите.
- XI. За военните обичаи на различните народи.
- XII. За бойните порядки.

На следващите редове ще бъдат открити някои от по-устойчивите топови в наръчника на Псевдомаврикий, който при изграждането образа на *дру-*

гия в своето съчинение въпреки заявката, че ще ползва прост и ясен език, не остава необременен от стилистичните похвати, типични за късноантичните автори⁵⁾. И не на последно място – ще бъде разгледан образът на варварина и в частност този на номада *скит* и на неговия антипод – уседналия земеделец, данните за които, макар и оскъдни, са от изключително значение за проследяване развитието и живота на варварските общности на т.нар. *Barbaricum* от края на Късната античност (Литаврин, 1986: 103). Представите за *другия*, а от там и образите, на които попадаме в късноантичната литература, са променливи величини, тъй като зад *другостта* може да се крие както принадлежност към чужд народ или племе, така и към различна култура или религия, което – както с основание пише Цв. Степанов – налага до прибягване използването на интердисциплинарни методи в процеса на разкриване същността на тези образи (Степанов, 2005: 8).

Представата за варварина в периода на Късната античност е изградена от римските историци на базата на ред класически клишета и топоси, чрез които въпросните формират образа на *другия* като за един едва ли не статичен във времето обект. Към VI в. на номадите – били те алани или българи, авари или тюрки, се гледа като на въплъщение на римската представа за *насилието* и *агресията* (Rozhdestvenskiy, 2003: 19), тоест като на един антипод на римската *цивилизация* и присъщата ѝ *хармония*. Този събирателен образ на *скитския* воин от степта е продукт не толкова на преки наблюдения и впечатления, но преди всичко на една предубеденост, демонстрирана от страна на късноантичните уседнали цивилизации, към *номадстващите* и *примитивни* племена и народи, обитаващи в техните периферии (Jones, 1971: 376 – 378).

В „Стратегикон“-а на Псевдомаврикий обаче, наред с разните топоси и клишета, място намират и сведения, почерпени от непосредствени участници във военните кампании и дипломатическите мисии срещу авари, тюрки и склави – факт, който превръща документа в безценен източник на информация за живота и бита на въпросните без аналог в късноантичния милитарен жанр (Curta, 2007: 51).

В този ред на мисли, непосредствен интерес представлява единадесетата книга от трактата „За военните обичаи на различните народи“, тъй като именно в тази предпоследна част на своето съчинение Псевдомаврикий, волно или не, дава сведения за бита и етнографските особености на тюрки и склави.

Посвоему XI книга би могла да бъде разгледана и като самостоятелно съчинение или отделен трактат – посветен на *варварите*, съседни на Романия (Dagron, 1987: 211). В тази част – покрай и във връзка с чисто прагматичните съвети и насоки за воденето на военни действия срещу варварските народи, съставляващи така или иначе основната част от „Стратегикон“-а, авторът характеризира варварските племена по няколко показателя, като: начин на живот, ареал на местообитание, обществена организация и строй.

Племената и народите, намерили място в тази част на съчинението, от друга страна, биха могли да бъдат разделени в 4 групи, и по-точно: *скити*⁶⁾, *анти* и *склави*, *перси* и *светлокоси народи*. Към *скитските*, или *номадски* племена, които са обект на интересите на Псевдомаврикий, не без основание можем да открием най-вече тези на тюрки и авари, данните за които преобладават в главата „*Как да се воюва със скитите, тоест с авари и тюрки, и другите хунски народи, водещи сходен начин на живот*“. В действителност, в „Стратегикон“-а са упоменати в един или друг контекст множество и най-различни варварски народи, като в своето последно изследване върху трактата П. Шувалов разкрива три пласта, или слоя, етноними, ползвани от късноантичния автор: класически, късноантични и такива от втората половина на VI в. (Шувалов, 2002а: 425).

Тук е моментът да се отбележи, че античните и късноантичните хронисти категоризират народите не по техните етнически белези, а на първо място по признака *ареал на местообитание* (Германия – германи; Скития – скити; Илирия – илири, и т.н.) и на второ място – по начина им на живот, т.е. дали народът е уседнал, или практикува някакъв тип номадизъм. Този вид категоризация, принизяваща расови, езикови и културни белези за сметка на природната, географска предопределеност на човек, присъща за ред класически и късноантични автори⁷⁾, довежда до създаването на множество *топоси* и *клишета*, които в крайна сметка ще залегнат в основата на т.нар. вулгарен географски детерминизъм⁸⁾. Разбира се, в античната литература намираме и примери, които свидетелстват за възприемането и превръщането на някакъв обичай или културен елемент от ежедневието на варварските народи в нарицателно име за въпросните; Омировите γαλακτοφάγοι (млекопийци) и ἰππημόλυοι (конедоячи) идеално илюстрират въпросната тенденция (Comp. Strab. VII. 3.11).

Също така трябва да се има предвид, че *етническата* терминология, използвана от късноантичните автори, почти никога не индикира етнически произход в съвременния смисъл на думата (Amoгу, 2003: 13 – 33). А самите варварски *gentes* (племена, народи)⁹⁾, от своя страна, биват индиректно *подтиквани*, или по-скоро *окуражавани*, да търсят път към евентуалното си трансформиране в по-големи и организирани полиетнически обединения посредством влиянието, оказвано върху им, от страна на отделните късноантични империи – Римейска, Персийска или Китайска¹⁰⁾ (Pohl, 1991; Golden, 2015: 34).

Съгласно Валтер Пол¹¹⁾ етногенезата на късноантичните варварски народи, а в това число можем да включим евразийските тюрки и авари, бива обусловена и повлияна от ред икономически, политически и най-вече културни фактори, но в основата ѝ стои идеята за общия произход, която по своему представлявала един мит (Pohl, 1991: 39 – 49). В това си проучване, посветено на представата за етноса и етногенезата в съвременната историогра-

фия, Валтер Пол се осланя на модела на немския историк Рейнхард Венкус (1916 – 2002), съгласно когото митът за общия произход на късноантичния народ или племе бива съхраняван и разпространяван от малки групи хора или ядра – “Traditionskerne”, чрез които въпросната идея достигала до и формирала вярванията, институциите и същността на изначално разнородната общност – или т.нар. *gens* (Pohl, 1991: 40). Тоест процесите, довели до формирането на варварските общности – в това число и тези на тюрки и склави, имат по-скоро културен, отколкото биологичен характер.

В хода на своята експанзия към Западна Евразия самите тюрки влизат в контакт с ред евразийски номади и уседнали народи, от които с охота заемат чужди за тях вярвания и обичаи, приемайки и обогатявайки по този начин своя изначално небогат и първичен светоглед (Трубецкой, 2003: 46 – 57). Тук трябва да се отбележи че, разглеждайки образа на *тюрките* в „Стратегикон“-а, той малко или много, ще бъде продукт както на ромейската представа за *другия* – почиваща на ред антични топоси, така и на симбиозата между източноазиатско, собствено тюркско ядро, и всички онези евразийски племена и народи, влезли се в тюркското полиетническо общество към края на VI – нач. на VII в.

С оглед целта на материала тук няма да бъдат разгледани в детайли разните сведения, съдържащи се в „Стратегикон“-а, касаещи склавинския или *скитски* и в частност тюркски боен строй, въоръжение и тактика, а само ще бъдат маркирани онези от тях, които по някакъв начин допълват етнографската им характеристика. От първостепенно значение ще бъдат данните, разкриващи по един или друг признак елементи от етнокултурните особености у племената склави и тюрки, които започват да се открояват на историческата сцена едва след средата на петото столетие.

Следвайки най-издържаната хипотеза относно произхода и датирането на „Стратегикон“-а, а именно, че той е съставен по време на управлението на Маврикий, то би трябвало – имайки предвид горното обстоятелство – главите, отнасящи се до живота и общественото развитие на въпросните народи, да отразяват тяхното актуално състояние такова, каквото е било към края на петото столетие (Sinor, 1990: 211). Но дали това е така?

„Скитските племена имат, така да се каже, един и същ начин на живот и строй. У тях има многовластие и живеят безгрижно. [...] скити или хуни да се нападат през м. февруари или март, когато конете им са изтощени от зимните неспогоди, и да се води сражение с тях като срещу стрелци (да се въвлечат в ръкопашен бой на открито, б. м.) [...] За всички изобщо това (да се влиза в сражение след загуба, б. м.) е извънредно трудно и никой веднага след поражението не подновява битката, освен скитските племена [...] Обаче само племената на тюрките и аварите се грижат за военен строй и в сравнение с другите скитски племена предпочемат по-тежки редовни сражения¹²⁾. Наистина племето на тюрките

е многочислено и свободолюбиво, не познава превратността и трудността на много работи и не е обучено в нищо друго, освен да се бие храбро с неприятелите. Обаче племето на аварите е по-коварно и по-лукаво и извънредно опитно срещу неприятелите. Прочие тия племена, управлявани еднолично и владени не с любов, но със страх, храбро понасят трудности и мъките [...]“ (ГИБИ, II, 273 – 279).

Скитските племена, на които Псевдомаврикий е посветил голяма част от своето съчинение, са представени в трактата като типични конни номади, притежаващи стотици коне и стада, живеещи според волята на своите вождове, тоест в някаква форма на *πολυαρχία* (гр. многовластие) – обитаващи огромни открити пространства. Псевдомаврикий набляга на обстоятелството, че въпросните предпочитали индиректните сблъсъци, и най-вече правенето на засади, което би трябвало да предполага добро познаване на географския ареал, обитаван от тях самите мнимите бягства с цел увличане на противника и т.н. (*Стратег.* XI, 4: 183 – 185).

Авари и тюрки, от друга страна, въпреки че са изрично посочени като едни от *скитските* народи, познати на автора – за разлика от болшинството конни номади, владени от множество и най-често враждебно настроени едни срещу други вождове¹³⁾, – биват управлявани еднолично. Още тук в самото начало на своето кратко описание, влизайки в очевидно противоречие сам със себе си, Псевдомаврикий бърза да се абстрахира от онова прастаро Тукидидово клише¹⁴⁾, превърнало се в топоса, с който се сблъскваме още с встъпителните думи в главата, посветена на *скитите*. Докато останалите варварски и *неуседнали* племена живеели в многовластие, управлявани от знайни и незнайни вождове¹⁵⁾, то тюрки и авари били държани в пълно подчинение и *страх* от своите владетели. С това си пояснение Псевдомаврикий се стреми да внуши у своите читатели представата, че въпросните варвари се намирали в едно неестествено за безгрижните и свободолюбиви *скити* положение.

Дали тези му думи са плод на лични впечатления, е въпрос, на който не може да се отговори еднозначно. В действителност ромеи и тюрки се оказват едни от основните играчи на евразийската политическа сцена в самия край на Късната античност. Контактите и взаимодействието между същите несъмнено създават предпоставки за избистряне образа на *скита*, и по-специално този на тюрка в Романия, т.е. очистиането му от разните архаични топоси и клишета, но и задълбочават представите, които имат ромеи и тюрки едни за други.

Въпреки че тюрките, като едни типични *скити* и подобно на късноантичните хуни, обитавали един студен планински район¹⁶⁾, ромеите, и най-вече жителите на Константинопол, имали възможността още към седемдесетте години на VI в., и то от първа ръка, да придобият впечатления за живота и нравите на това *скитско* племе. Изначалните ромейско-тюркски контакти са отразени от Менандър (VI в.), който, като близък на император Маврикий, е

имал възможността да черпи сведенията си както от устните разкази на самите участници в дипломатическите мисии, така и от официалните имперски документи. Неговата „История“ се състояла от 8 книги, но е запазена във фрагментарни откъси, компилирани в т.нар. сборник „Извадки за пратеничествата“ отново по поръка на Константин Багренородни.

Първото ромейско пратеничество до тюрките бива оглавено от *magister militum per Orientem* Зимарх, а целта на неговото пътуване до „Златната планина“ се заключавала в сключването на съюз между Юстин II (565 – 574) и владетеля на тюрките и *всички тям подвластни* Силзивул¹⁷⁾, насочен срещу Персия. Като резултат от съюза в Константинопол, *по една или друга причина* в навечерието на втората ромейска мисия до хагана от 579 г. вече пребивавали 106 мъже *скити* от въпросното племе (ГИБИ, II, 221 – 222; 227 – 228). Вероятно именно посредством контактите между византийци и тюрки, от една страна, и чрез донесенията на разните пратеничества, от друга, у първите се е зародила представата за жестокостта на номадските господари¹⁸⁾. Въпросните *скити* – продължава със своето описание Псевдомаврикий – „[...] *пренебрегват клетвата, не спазват договорите и не се задоволяват с даровете, но още преди да са взели дара, те замислят нападение и се отмятат от уговореното*“. Посвоему този своеобразен нелицеприятен психологически портрет, който неумишлено прави авторът на „Стратегикон“-а, изглежда като поредния късноантичен топос. Но погледнато през призмата и в контекста на римо-тюркските отношения от 80-те години на VI в., това сведение се явява отражение именно на моментното състояние на взаимоотношенията между двата народа.

Когато поредната ромейска мисия, оглавявана този път от Валентин, достига владенията на Силзивуловия син Турксант, ромеите биват приети крайно враждебно от новия тюркски владетел. Сам Турксант, разярен от факта, че император Тиберий II (574 – 582) потърсил съюз с кагана на аварите Баян, посрещнал стъписания Валентин с думите: „*Не сте ли вие същите онези ромеи, които си служат с десет езика, но с една измама? [...] Както сега на моята уста има десет пръста, така и вие ромеите си служите с много езици: с единия мамите мене, а с другия моите роби вархонитите* (аварите, б.м.)“. Въпреки че Валентин взел участие в погребалните чествания по случай кончината на Силзивул, съюзът не бил продължен, а ромеите били обвинени в *ласкателство и коварство*, като сам Тиберий II бива наречен *измамник*, обличен в лъжа, от новия тюркски господар (ГИБИ, II: 228 – 229).

Разтрогването на съюза между тюрки и ромеи и разривът, който настъпва в техните взаимоотношения, превземането на град Босфор (Пантикапей) на Кримския полуостров от *скитските* войски, водени от утигурския вожд Анагай, без съмнение биват, ако не първоизточникът, то най-малкото повлияват върху създаване образа на тюрка *клетвоотстъпник*, който намираме в този откъс на трактата.

В „Стратегикон“-а са отбелязани и ред други специфични за тюрки и авари характеристики: същите са окачествени като алчни опортюнисти, лукави и безпощадни воители. Макар и съставен като военен трактат, наръчникът на Псевдомаврикий хвърля светлина и върху моментното състояние на полиетническото тюркско общество, в което се наблюдава осезаема социална диференциация. Описвайки въоръжението на въпросните, състоящо се от ризици, мечове, лъкове и дълги копия, авторът отбелязва, че тюркската *знат* била в състояние да си позволи да защити своите коне с броня от желязо или плът. Дори и да били владени *еднолично* – продължава Псевдомаврикий – въпросните *скити* били разделени на „[...] *родове и колена, като пасат непрекъснато конете си и лете, и зиме* [...] *Понеже са непостоянни и користолюбиви и са съставени от много колена, те не обръщат голямо внимание на родствениите връзки и взаимно съгласие. След като някои от тях започнат да преминават на наша страна и да бъдат благодетелствувани, последват ги и мнозина други*“ (ГИБИ, II, 279 – 280). А в предписанията, насочени към стратегите, изрично бива упоменато какво да се предприеме в случай на едно евентуално *преминаване* на врага на ромейска страна: „Ако без зъл умисъл *някой от враговете избяга при нас, то то е голямо предимство. Дезертьорите повече вредят на враговете, отколкото тези, които са паднали в боя*“ (Ангелов, 2013: 26). Щрихите, които авторът на „Стратегикон“-а добавя към портрета на тюрка *клетвоотстъпник*, отново представят въпросните като изменници и родоотстъпници, окончателно затвърждавайки техния отрицателен образ.

Племенната пъстрота, направила впечатление и на Псевдомаврикий, отношението на тюркските господари към подвластните им народи, прозиращо от думите на самия Турксант и намерило отражение във встъпителните думи към XI книга, довеждат до отцепването на някои *скитски* племена от хаганата към началото на 80-те години на VI в. Теофилакт Симоката (нач. на VII в.) свидетелства именно за едно такова *бягство* от изток на запад, към Панония, разиграло се по време на управлението на император Маврикий – „[...] *тарнихите и коцагирите (и те са от племето уар и хуни) избягали от тюрките, дошли в Европа и се присъединили към хагана на аварите. Казват, че и забендерите са от племето уар и хуни. Тези, които дошли допълнително при аварите, били около десет хиляди*“ (ГИБИ, II, 341). Въпросната миграция е по-подробно отразена в произведението на антиохийския патриарх Михаил Сирийски (1126 – 1199 г.) – „Световна хроника“, която почива на загубената част от хрониката на Йоан Ефески (ок. 507 – ок. 588 г.) (Altheim, 1958)¹⁹.

„По това време [излязоха] *трима братя от Вътрешна Скития, водейки със себе си 30 000 скити, и пътуваха 60 дни от отвъд проломите на планината Имеон. Те пътуваха през зимата, за да открият вода и стигнаха чак до река Танаис, която извира от езерото Меотида (Мантиос)*

и се влива в Понтийското море. Когато достигнаха до границите на ромеите, единият от тях, наречен Булгариос, взе 10 000 мъже (бойци) и се отдели от братята си. Пресече реката Танаис по посока на Дунав, която също се влива в морето Понт, и поиска от Маврикий да му даде земя, за да се установи и да стане съюзник на ромеите. Императорът му даде Горна и Долна Мизия и Дакия, процъфтяващи страни, които народът на аварите беше опустошил след времето на Анастасий. Те заживяха там и се превърнаха в отбрана (охрана) на ромеите. Те бяха наречени от тези същите българи.

Другите двама братя скити дойдоха в страната на аланите, която се нарича Берсалия (Кавказка Албания, б. м. – И. Стоянов), чиито градове бяха построени от ромеите, които са Каспия, наречена [още и] Врати на турайе. Българите (булгарайе) и пугурите (пугурайе), техните обитатели, навремето бяха християни²⁰). Когато един чужд народ зацарува над тази земя, те бяха наречени хазари (хазарайе) по името на най-големия брат, който се казваше Хазариг“ (Голийски, 2014: 66 – 67).

Скитите, водени от епонимичния персонаж Булгариос, установили се на имперска територия по благоволенieto на Маврикий, надали са били единствените, предложили услугите си и както сам свидетелства Псевдомаврикий – *облагодетелствани* от Романия към края на VI в. Тези отломки от младото тюркско военноплеменно обединение очевидно са посрещнати от ромейските стратегии съобразно предписанията, които са дадени в „Стратегикон“-а.

С оглед на данните, разгледани дотук, не без основание може да се заключи, че макар и да бива повлиян от влошеното състояние на ромейско-тюркските отношения от последната четвърт на VI в., образът на тюрка, който откриваме в трактата, изглежда неподправен или по-точно казано – Псевдомаврикий прави достоверно етнографско описание и характеристика на полиетнически тюркски *gens*. Трактатът не само допълва, но разширява и обогатява наблюденията и представите на ромеите за техните *скитски* съседи, а самите номади, обитаващи из евразийския *Barbaricum*, добиват един пълнокръвен образ. Но информацията, която предоставя Псевдомаврикий в своя трактат, колкото и достоверна да е тя, с течение на времето ще се превърне в серия от топови, основната част от които ще открием в „Тактика“ на Лъв VI Философ (886 – 912)²¹).

Склавинските племена²²) трайно заемат земите отвъд р. Дунав към края на V в. Прокопий Кесарийски (ок. 500 – ок. 565), Псевдокесарий (втората половина на V в.) и Йордан (ок. средата на VI в.) са онези късноантични автори, чиито произведения спомагат за изграждане образа на склавите в периода на първата половина на петото столетие.

„Диалозите“ на Псевдокесарий се приемат за най-ранния късноантичен източник, в който се споменават склавите (Σκλαυήνοι). По своето съдържа-

ние творбата има полемичен и компилативен характер, като най-вероятно „Диалозите“ в този си вид са били съставени в първата половина на VI в. (ГИБИ, I: 191; Curta, 2007: 44). В това си съчинение Псевдокесарий поставя под въпрос и т.нар. природна, географска предопределеност на човек, сравнявайки *жестоките* склави със смирените митични *фисонити* – обитаващи непосредствено едни до други по долното течение на р. Дунав. „Как в един друг дял“ – риторично пита той – „между славяните и фисонитите, наричани още дунавци, едни ядат с удоволствие гърдите на жените, защото са пълни с мляко, а децата кърмачета удрят о камъните като мишки? А други от тях се въздържат дори от законното и безукорно месоядене. Едни са непокорни, независими, не търпят господар, често убиват своя вожд и началник при пиришество или на път, ядат лисици, диви котки и глигани и се викат помежду си с вълчи вой [...]“ (ГИБИ, I: 193). Характеристиката, която се опитва да направи Псевдокесарий, представя склавите като племе примитивно, живеещо едва ли не в първобитнообщинния строй; човекоядци, преживяващи, ловувайки из горите на Влашката низина. В своя епохален труд „История на войните“ Прокопий Кесарийски, на свой ред, хвърля светлина и върху обществената организация на долнодунавските варвари, като обогатява цялостната представа за склави и анти (Σκλάβοι καὶ Ἄνται). Той отбелязва, че към средата на VI в. въпросните живеели разпръснати в „[...] бедни колиби и много често променят своите селища [...] живеели в страната си разпръснати. Именно поради това заемат обширна земя – те населяват по-голямата част от отвъд дунавския бряг [...] Някои пък нямат нито риза, нито горна дреха [...] И те като масагетите водят суров живот и са напълно небрежни към себе си; като тях постоянно тънат в нечистота [...] но дори и в простота си спазват хунския нрав (обичаи, б. м.)“ (ГИБИ, II: 126 – 127).

Човекът, чието описание на военните привички, тактика и бит на склави (Σκλάβοι) или склавини (Σκλαβήνοι) бива използвано от Псевдомаврикий обаче, споделя, на първо място, своите лични впечатления – „Итак, восприняв все это по мере возможности из собственного опыта и из того [...]“ (Стратег. XI, 4). Но и ако да се е ползвал със сведения, дочути или добити от втори лица при съставяне на своя трактат, главата, посветена на начините за воюване с въпросните, впечатлява със своите размери и съдържателност. Разбира се, както в случая със *скитите* и тук наблюденията и констатациите, които прави авторът, са в непосредствена връзка с успешното водене на военни кампании срещу варварите, съседни на Романия.

С оглед на изчерпателността и обема на главата, посветена на склавинските племена, по-всичко изглежда, че източникът на Псевдомаврикий е кален войник, привикнал към живота във военните лагери, а защо не и участник в кампаниите на *magister equitum* Петър или тези на *magister militum per Thraciam*

Приск в склавинските землища, северно от р. Дунав²³). Именно от позицията му на такъв в неговите предписания основно място заемат практикуването на *кавалерийски блицкриг*²⁴), провеждането на *залъгващи* маневри с цел заблуда на вражеските съгледвачи, напътствията относно това как максимално и най-удачно да бъдат използвани дезертиралите неприятелски воители и разбира се – подробно описание на тактиките и снаряжението на склавинските воители (ГИБИ, II: 284, 285).

В същото време наблюденията на незнайния воин хвърлят светлина и над състоянието и степента на развитие на склавинското общество към последното десетилетие на VI в. – общество, което изживява очевидна трансформация в резултат на непосредствения контакт с долнодунавските райони на Романия и нейното разнородно население.

„Племената на славяните и антите имат еднакъв начин на живот и еднакви обичаи. Те са свободолюбиви и по никакъв начин не се оставят да бъдат поробени или управлявани и особено в собствената си страна [...] Имат множество всякакви домашни животни и храни, наредени на кръстци – най-вече просо и жито [...] Те живеят в гори, реки, блатата и непробродими езера. Правят много изходи на своите жилища поради различните опасности, които обикновено ги сполетяват. Заравят на тайно място необходимите си вещи, не държат на открито нищо излишно и живеят като разбойници“ [ГИБИ, II: 281 – 282].

Картината, която описва Псевдомаврикий, се различава от онези, оставени от Прокопий и Псевдокесарий към средата на петото столетие (Curta, 2007: 320); на бедността, мизерията и първичността, в която живеят неуседналите – или по-точно живеещите по *хунски обичаи* склави, късноантичният стратег противопоставя едно изобилие – *множество всякакви домашни животни и храни*. Сведение, което се потвърждава от археологическите проучвания по Долни Дунав²⁵), свидетелстващо за напредналото стопанско усвояване на Влашката низина от склавите към края на VI в. – факт, който, от своя страна, прави впечатление и на късноантичните хронисти, които започват да гледат на някогашната римска провинция като на *тяхна* (склавинска) *страна*. Отразявайки хода на склавинските походи из ромейските предели, Йоан Ефески (ок. 507 – 588), на свой ред, също обогатява и разширява представата за развиващото се склавинско общество: *„И сега още (към 584 г., б. м.) те са се разположили и установили в ромейските провинции – хора, които не смееха да се показват от гъстите гори и защитените с дървета [места] и не знаеха какво е това оръжие освен две или три лонхиди, т. е. къси копия [...] избиват, опожаряват, грабят злато и сребро, стада от коне“* (ХИБ, I: 23).

Към последната четвърт на VI в. се наблюдава и очевидно нарастване на самочувствието, а от там и на претенциите на склавинските племена и техни-

те *главатари*, които съумяват да се наложат като един от основните фактори в европейския Югоизток редом до авари и ромеи. Думите на Даврентий, говорещ от името на останалите склавински първенци, отправени към пратениците на аварския каган Баян (562 – 602 г.), който изисквал от дакийските варвари да станат негови данъкоплатци, отразяват именно тази им трансформация и превръщането им в пълновластни господари на *своята страна*. „Кой е впрочем този човек между човеците и под слънчевите лъчи, който ще преодолее нашата сила?“ – запитал склавинският предводител аварските пратеници – „Защото ние сме свикнали да владеем чужда земя, а не други нашата. И ние сме сигурни в това, докато има войни и мечове“ (ГИБИ, II: 232).

Именно вследствие успешните грабителски походи и на контактите с авари и ромеи, отделни лица натрупват значителни богатства, което довежда до съществени промени в общественно-политическия живот в склавинските общини, породени от засилващото се имуществено разслоение и концентриране на различни видове блага – злато, сребро, роби, стада, животни, храни и т.н., в ръцете на варварските *главатари*²⁶⁾. Склавинските племена били стимулирани да търсят път към своето обединение под формата на военноплеменни съюзи, създавани с цел отбрана или организирането по-мощни походи – естествен процес на трансформиране и надграждане над рудиментарния родово-общинен строй (Петров, 1981: 82).

Съгласно Псевдомаврикий многобройните *свободолюбив* склавински племена и родове обитавали около големи и малки водни басейни – поречия, заблатени местности или по крайбрежията на северодунавските реки; живеели както в укрепени, така и в неукрепени селища с различни размери, разположени близо едно до друго. Археологическите разкопки, проведени по поречията на откъснатите реки Арджеш, Яломица, Бузеу, Прут и Днестър, разкриват над 130 склавински селища от периода VI – VII в. Характерно за повечето от тях е гнездовото им разположение – по 8 или 10 в група в продължение на няколко километра (Петров, 1981: 73 – 74; ИБ, II: 50). Част от селищата били разположени непосредствено по левия дунавски бряг срещу ромейските опорни пунктове по дунавския *limes*, като Дуросторум, Нове, Секуриска, Асамум и Палациум. А някогашната провинция Дакия, на свой ред, бива разделена между племената на няколко отделни *склавинии*²⁷⁾ (Бешевлиев, 2008: 24 – 25).

П. Голийски, позовавайки се на ред изследвания²⁸⁾, сочи, че „[...] едно средно голямо славянско селище от Централна Европа е наброявало 40 – 50, а в Украйна до 100 жители“ (Голийски, 2014: 130), с оглед на което може да се допусне, че и отделните склавински селища в земите из Влашката низина надали са надвишавали 50 – 100 души население. Ако към средата на петото столетие Прокопий отбелязва, че склави и анти често сменяли *своите селища*, които били разположени на голямо разстояние едно от друго,

то многогодишните археологически проучвания на склавинските землища потвърждават думите на Псевдомаврикий и също така отразяват процесите на трайно усядане и стопанско усвояване на Влашката низина от страна на склавите.

От друга страна обаче, Псевдомаврикий отбелязва, че отделните племена били управлявани от различни и независими едни от други *ρίγες* (крале), които в зависимост от обстоятелствата биха били податливи на ромейската дипломация и внушения – обстоятелство, от което би било редно, – както препоръчва късноантичният тактик – да се възползват ромейските стратегии. Самите *главатари* биват описани като крайно ненадеждни партньори и съюзници: „*Те живеят в безвластие*²⁹⁾ *и взаимно се ненавиждат [...] Неверни са във всяко отношение [...] отстъпват повече пред страх, отколкото пред подаръци. Така че, ако помежду им се яви разногласие, те или не достигат до споразумение, или пък, ако се споразумеят, веднага други нарушават решението, като всички противници враждуват до смърт помежду си и никой не иска да отстъпи другиму*“ (ГИБИ, II: 283).

Липсата на една силна фигура, в чието лице да бъде концентрирана властта в земите северно от р. Дунав, би затруднило до крайност обединяването на варварите при един евентуален военен конфликт или друг вид криза. Това дава повод на Псевдомаврикий да отбележи, че склавинският *gens* се намирал в състояние на безвластие – топос, който, както ще видим, лежи върху засвидетелстваното от Прокопий Кесарийски и отразява състоянието на склавинското общество от периода на първата половина на VI в.

Фактът, че ромейските хронисти – а в това число със сигурност влизат и източниците на Псевдомаврикий, познават поименно и открояват склавинските *главатари* Даврентий, Ардагаст, Мусокий и Пирогаст, от една страна, и предписанията в „Стратегикон“-а, гласящи, че не трябва да се допуска обединяване на отделните склавинии и създаването на единовластие (Петров, 1981: 83), от друга, са достатъчно красноречиво доказателство, че на север от дунавския *limes* са били налице необходимите предпоставки за създаването на едно обединение около някого от въпросните военни лидери. С оглед на което може да се приеме, че към края на VI в. отделните племенни общности по Долен Дунав в действителност са били солидарни едни с други³⁰⁾ и консолидирани до степен, позволяваща на техните членове да поддържат тесни и непосредствени връзки помежду си или дори да се обединят около един от своите *главатари* в нещо подобно на военноплеменен съюз (Божилов, Гюзелев, 1991: 85; Curta, 2007: 333).

Но що се касае до степента на общественно-политическото си развитие, склавините, а и антите, които визира Псевдомаврикий, имат един по-архаичен образ, който повече се доближава до онзи, който намираме у Прокопий и Псевдокесарий, отразяващ реалностите такива, каквито са били към първата

половина на петото столетие. Имайки горното предвид, П. Шувалов отбелязва, че онази част от XI книга, отнасяща се до склави и анти и характеризираща техния начин на живот и бит, е съставена на базата на текст, писан не по-късно от 546 г. – или годината, в която антите влизат в дълготраен съюз с император Юстиниан (527 – 565 г.)³¹⁾, тъй като в трактата същите са посочени като едни от враговете на Романия редом до самите склавини (Шувалов, 2011: 329 – 330).

В тази част от „Стратегикон“-а, посветена на склави и анти, е дадена поредната нелицеприятна характеристика, подобна на онази, направена на тюрки и авари, която представя долнодунавските племена и техните *главатари* като взаимно *ненавиждащи* се, *неверни* и *незачитащи* договореностите варвари.

Както и в този случай обаче, въпросната представлява поредният топос – отглас от влошените отношения между ромеи, склави и анти от периода на първата половина на VI в.³²⁾ Както сам отбелязва Псевдомаврикий: „*Към чужденците* (търговци и мисионери, б. м.), *които идват при тях* (склави и анти, б. м.), *са любезни и грижливо ги прекарват от едно място на друго, където би станало нужда. Така щото, ако гостът пострада поради небрежност на този, който го е приел, то онзи, който го е предал, започва война срещу него, смятайки за свещен дълг да отмъсти за госта [...]*“ (ГИБИ, II: 281). Въпросните *чужденци* надали са били случайни пътници, скитащи из Влашката низина; вероятно същите са били в състояние да си купят *любезността* и *грижите* на своите варварски домакини, които пък, от своя страна, са приемали поетия и скрепен с клетви ангажимент за свещен, а на нарушили-те тази клетва или *договор* следвало да се потърси отговорност. Описанието, направено на склавинските жени, представя въпросните като крайно честолюбиви и целомъдрени – характеристика, която също влиза в противоречие с образа на *неверния* варварин³³⁾.

Ромейско-склавинските отношения от края на VI в. също биват белязани от непрестанни военни сблъсъци южно и северно от дунавския *limes*, което несъмнено дава своето отражение и върху представата за долнодунавските варвари. От Теофилакт Симоката научаваме, че въпреки серията мирни договори, сключени между император Маврикий и аварския каган (ГИБИ, II: 292; 296 – 297; 317; 320), под чието върховенство се намирали варварските племена отвъд долнодунавския *limes* та чак до бреговете на *западния океан*, (ГИБИ, II: 315–316) към края на петото столетие, ромеите – а както свидетелстват изворите и самите склави³⁴⁾, – смятали, че „*[...] с аварските договори и съглашения не се прекратявала и гетската война*“ (ГИБИ, II: 323).

Образът и представата за *другия* – било то номада *скит* или уседналия склавински земеделец, в късноантичната литература за неговата същност и култура се изграждат на базата на ромейско-варварските отношения. Това довежда до рязка и на моменти противоречива промяна на образа, идентичността, нравите

и културата на варварите – такива, каквито са ни представени в рамките на едно и също произведение. Късноантичните и ранносредновековните хронисти характеризират и представят народите от т. нар. *Barbaricum*, противопоставяйки своите елитарни идеи за ред и хармония, държавно устройство и международни отношения на първичния според тях светоглед на варварите. „Стратегикон“-ът на Псевдомаврикий не прави изключение. Образите, представени в милитарния трактат, са многослойни и акумулират в себе си както редица антични топоси, така и субективната нагласа и виждане на самите ромейски хронисти.

БЕЛЕЖКИ

1. Подобни произведения не са чужди на римо-византийската литературна традиция, като тук ще отбележим само част от тях и по-точно „*Ars tactica*“ на Флавий Ариан (ок. 86 – ок. 160), „*Περὶ Στρατηγικῶν Τάξεων Ἑλληνικῶν*“ на Елиан Тактик (нач. на II в.), „*Leges militaris*“ на Руфий Фест (IV в.), „*Τῶν ἐν πολέμοις τακτικῶν σύντομος παράδοσις*; Такτικά“ на император Льв VI Мъдри (886 – 912 г.) и др. Творбите на Ариан, Елиан, Руфий, както и тези на Вегеций, биват преработени от автора на „Стратегикон“-а и намират своето място във въпросната творба, вж. Кучма, 1979: 36; Нефёдкин, 2002.
2. Урбикий е военен стратег, живял по време на царуването на Анастасий (491 – 518), вж. Шувалов, 2002b: 35]. В началото на мин. век хипотезата за Урбикиевото авторство е поддържана от ред изследователи като Р. Вари и Р. Гроссе и др., вж. Кучма, 2004: 7.
3. Както сам пише той, целта му се заключавала в това: „[...] в соответствии с нашими возможностями передать опыт, заимствованный у древних“, вж. Стратег. стр. 61.
4. Това заключение на Шувалов се основава на няколко ключови обстоятелства. Първо – в „Стратегикон“-а е отделено значително място на военното дело на аварите, които се появяват в Европа към 557 г., вж. Шувалов, 1999; и ... край Хераклея от 592 г.
5. Ж. Дагрон убедително доказва, че авторът на „Стратегикон“-а и неговите възгледи са били силно повлияни от късноантичните хроники и именно поради това той е разделил известните му народи и племена, на първо място на групи по географски признак, т.е. на основание ареал на местообитание, или както сам пише Дагрон: „[...] la géographie commande à l'ethnologie“, вж. Dagron, 1986: 214 – 215. Друг стилистичен недостатък, от които страда „Стратегикон“-ът, са архаизмите. Архаизирането е прием на късноантичните автори, при който съвременните на автора племена, народи и понятия биват заменени с някакви класически термини или етнически имена.
6. С анахронизма скити късноантичните и ранносредновековните автори обозначават най-вече номадските племена, населяващи Северното Причерноморие и Източноевропейската равнина.

7. В средата на IV в. пр. Хр. Аристотел сам си задава въпроса: „Защо жителите на топлите региони са страхливи, а тези, които живеят в студените региони – храбри?“ (Prob., XIV. 16), като според римския инженер Витрувий (нач. на I в.) това е така, защото „[...] силите на южните народи са изцедени от слънцето, докато тези, които са родени в студените региони, заради своето безстрашие, са по-пригодени за сблъска на оръжието“ (De Archit., VI. 10). На свой ред, Птолемей (II в.) ще заключи, че северните народи, които той нарича със събирателното име скити, са със сурови навици, защото техните местообиталища са винаги на студено, вж. Tetra., II. 2.
8. Научно направление в обществените науки, утвърждаващо, че развитието на народите напълно или почти напълно зависи от природната среда (географското положение и природните условия) на територията, на която живеят. За родоначалник на географския детерминизъм се приема Шарл дьо Монтескьо (1689 – 1755), който доразвива античната идея за влиянието на географските условия като цяло и преди всичко на климата върху живота на хората, обичаите и нравите на народите, развитието на стопанството и политиката на различните страни; вж. по-подробно у Тихонравов, 2006.
9. Според Венкус понятието gens (мн. число gentes) се е използвало в нарративните извори като вид технически термин, под който би трябвало да се разбира политическа общност, вж. Murrey, 2001: 43 n.17. В хода на материала то ще бъде използвано именно в този си смисъл.
10. В обект на ухажване се превръщат най-вече отделните варварски крале и вождове, които биват делегирани с почести, блага и привилегии, което ги превръща, от една страна, в притегателен център за техните съплеменници и в предпочитани външно- и вътрешнополитически партньори – от друга.
11. Неговите идеи върху формирането на етносите са отразени в студията „Conceptions of ethnicity in Early Medieval studies“ (1991).
12. Почти същият пасаж може да бъде открит и у „Тактика“ на Лъв VI (886 – 912 г.): „Прочее скитските племена имат, така да се каже, един и същ ред и строй. У тях има многовластие и живеят безгрижно и изобщо катономади. Само племето на българите, а също и това на турките (маджарите, б. м.) имат подобен военен строй, по-здрав, отколкото у другите скитски племена, понеже се бият в редовните сражения и се управляват еднолично“, вж. ГИБИ, IV: 168. Главите, отнасящи се до бойния строй на българи и маджари, са компилирани изцяло на базата на Псевдомаврикиевото съчинение.
13. Подобно на вождовете на кутригурите и утигурите, чийто конфликт довел до изчезването на двете племена вж. ГИБИ, II: 202 – 204.
14. Според Тукидид „Защото, ако скитите бяха обединени, няма да има народ, който да може да се сравни с тях или да бъде в състояние да им устои; Нямам предвид в Европа, но дори и в Азия [...]“, вж. Thucydides, II, 95.
15. Тук, както основателно посочва Шувалов, няма как Псевдомаврикий да е визирал хуните от по-предходния – Атилов период, вж. Шувалов, 2002а:

- 432 – 433, а по-скоро българските, кутругурски и утигурски племена от периода след средата на V в. до налагане аварската власт в Панония към средата на VI в.
16. Менандър свидетелства, че „Страната на турките се покривала често със снегове и за тях не било възможно да живеят без студен въздух“ ГИБИ, II: 240.
17. Теофилакт Симоката (нач. на VII в.) предава името на тюркския владетел като Стембисхаган, вж. ГИБИ, II: 338. Към втората половина на VI в. Силзивул вече бил наложил своята власт над част от кавказките народи: „Синджибу склонил на своя страна абхазов, банджаров и баланджаров, так что они изъявили ему свою покорность“ (Ат-Табари, Истории, XXII).
18. Думите на новия тюркски господар Турксант са показателни за отношението, което са имали въпросните към подвластните им племена „[...] Вархонитите, понеже са подвластни на турките, ще дойдат при мене, когато пожелае, и съгледат, че моят конски бич се приближава към тях, ще избягат вдън земи. Но ако окажат съпротива, както е естествено, те не ще бъдат избити с мечове, а ще бъдат сгазени от копитата на нашите коне и ще загинат като мравки“, вж. ГИБИ, II: 229.
19. Златарски, 1915: 37 – 52; Marquart, 1903: 448, обявяват сведението за анахронизъм и отхвърлят неговата историческа стойност. Според тях то измествало идването на българите, създаването на България и тяхното покръстване във времето на император Маврикий. Доводите им са абсолютно неоснователни и се дължат на едно превратно тълкуване на извора, който отразява поредното настаняване на варвари в ролята на foederati из ромейските крайгранични земи (за тази практика, вж. Стоянов, 2014), а не основаването на държава, покръстването на народ и т.н.
20. Тези земи са обект на мисионерската дейност на седмина монаси, водени от епископ Кардост в първата половина на VI в., вж. Pseudo-Zach., Book XII, m: „Те не преминаха през вратите (Дербентския проход или „Врати на турай“ у Михаил Сирийски, б.м.), но бяха преведени през планината (Кавказ, б.м.). Когато пристигнаха, разговаряха с пленниците и много от хуните бяха покръстени, и станаха последователи. Монасите прекараха там седем години и там преведоха книги на хунския език“. Според Н. В. Пигулевская – вж. Пигулевская, 1969: 200 – 202 – хунската библия е била преведена на согдийски или сирийски от Кардост.
21. Вж. бел. 11.
22. За броя на склавинските племена по левия бряг р. Дунав данни могат да бъдат открити единствено в арменската география „Ашхарайцу“, съставена към края на VII в., и в нейната по-късна разширена редакция: „[...] А в северна посока е великата страна Дакия, където живеят склави – 25 племена, чиито места с битка завзели гутите, дошли от остров Скания, който се нарича на германски Йемиос“, вж. Голийски, 2014: 132.

23. За т. нар. Гетски войни на император Маврикий, вж. Теофилакт Симоката – ГИБИ, II. 23. 24. Ролята на пехотата в задграничните кампании на Империята в периода след V в. бива иззета от по-малки конни формирования, съставени на базата и най-вече в отговор на мобилните номадски армии на хуни, българи и авари. вж. Curta, 2015: 69 – 89. Практиката да се използват малки по-размери части в кампаниите, насочени срещу варварите, обитаващи дунавските брегове, датира от първата половина на VI в. Разказвайки обстоятелствата около гибелта на тракийския стратег Хилвудий през 30-те години на петото столетие, който често пресичал р. Дунав със своите подчинени – и заедно избивали и заробвали тамошните варвари – Прокопий отбелязва, че той „[...] както обикновено, преминал реката с малобройна войска, но славяните го посрещнали с цялата си мощ“, вж. ГИБИ, II: 124.
25. История на България, том II: 50.
26. Флорин Курта – Curta, 2007: 325 – 332 – аргументирано посочи нуждата от понятийна система, която адекватно да отразява степента на социално-политическо развитие, в която се е намирал склавинският gens, разкривайки разликите между утвърдилите се в племенната общност лидери (т. нар. “big-men” или “great-men”, вж. Curta, 2007: 328 – 329) – военновременни главатари и наследствени вождове.
27. С термина „Склавиния“ (Σκλαβινία) ромейските хронисти от края на VI в. започват да означават земите северно от р. Дунав, заети от едно или друго склавинско племе. Всяка Склавиния била управлявана от отделен крал и представлявала самостоятелна племенна единица. За пръв път терминът е употребен от Теофилакт Симоката, вж. Ангелов, 1971: 106, 162.
28. Вж. най-вече Димитров, 1998: 28 – 36.
29. Прокопий Кесарийски „Тези народи – славини и анти – не се управляват от един човек, но от старо време живеят демократично [...], вж. ГИБИ, II: 126.
30. Показателен е случаят, при който Мусокий – един от пълновластните склавински крале, научавайки за разгрома на Ардагастовото племе, без колебание изпраща 150 лодки еднодръвки и 30 гребци в помощ на своите еднородници, вж. ГИБИ, II: 326.
31. Съюзът между ромей и анти издържа до 602 г., когато подстратегът на аварската войска Апсих бил изпратен от кагана „[...] с войски да унищожи племето анти, което било съюзник на ромейците“, вж. ГИБИ, II: 354; За аварската кампания против антиите, вж. Литварин, 1989.
32. За войните между склави и анти от първата половина на VI в. свидетелства Прокопий Кесарийски, вж. ГИБИ, II.
33. Вж. ГИБИ, II: 281 – 282.
34. Според Теофилакт Симоката през 584 г. склавите, под водачеството на Ардагаст, били подбудени от кагана да нахлуят в ромейските предели чак до Анастасиевата стена, вж. ГИБИ, II: 297 – 298. Пролетта на 585 г. групи склави отново нахлуват южно от р. Дунав, вж. ГИБИ, II: 311.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов, П. (2013). *Чуждите народи в представите на средновековния българин*. София: Тангра ТанНакРа ИК.
- Ат-Табари. (1960). *Древние и средневековые источники по этнографии и истории Африки южнее Сахары*. Т. 1. Арабские источники VII — X вв. М.-Л. АН СССР.
- Бешевлиев, В. (2008). *Първобългарите. История, бит и култура*. Фондация „Българско историческо наследство“. Пловдив.
- Божилков, И. & Гюзелев, В. (1999) *История на България в три тома*. Том I: *История на Средновековна България VII – XIV век*. София: Анубис.
- Голийски, П. (2014). *Заселването на българите на Балканския полуостров IV – VII век*, том II. София: Тангра ТанНакРа.
- Гръцки извори за историята на България*, том I. София. 1951.
- Гръцки извори за историята на България*, том II. София. 1958.
- Гръцки извори за историята на България*, том IV. София. 1961.
- История на България*, том II. Първа българска държава. (1981). София: БАН.
- Цанкова-Петкова, Г. (1957). *Материалната култура и военното изкуство на дакийските славяни според сведенията на „Псевдо-Маврикий“* – ИИБИ 7, с. 329 – 344.
- Шувалов, П. В. (1999). *Влияние авар на позднеримское военное дело. – Изучение культурного наследия Востока. Культурные традиции и преемственность в развитии древних культур и цивилизаций*. Материалы междунар. конф. в СПб. 23 – 25 ноября 1999. СПб.: Евро Дом, 48 – 45.
- Шувалов, П. В. (2002a). *Враги империи (по трактату Псевдо-Маврикия)*. – ЗВОРАО. Новая серия. Т. I (XXVI). – СПб: Петербургское Востоковедение, 422 – 452.
- Шувалов, П. В. (2002b). *Урбикий и „Стратегикон“ Псевдо-Маврикия (часть I)*. – Византийский временник, том 61, 71 – 87.
- Шувалов, П. В. (2011). *Славяне Псевдо-Маврикия*. – *Европейская Сарматия*: Сборник, посвященный Марку Борисовичу Щукину. – СПб: Нестор-История, 321 – 331.
- Кучма, В. В. (1979). *Византийские военные трактаты VI – X вв. как исторические источники*. – Византийский временник, том 40, 31 – 56.
- Кучма, В. В. (2004). *Стратегикон Маврикия*. СПб: Алетейя.
- Литаврин, Г. Г. (1986). *Представления „варваров“ о Византии и византийцах в VI – X вв.* – Византийски временник, том 46, 100 – 108.
- Литварин, Г. Г. (1989). *О походе аваров в 602 г. против антов*. – Славяне и их соседи. Международные отношения в эпоху феодализма. Москва, 15 – 33.

- Нефёдкин, А. К. (2002). *Маврикий и Арриан: к проблеме источников „Стратегикона“* – Византийский временник, том 61, 38 – 48.
- Петров, П. (1981) *Образуване на българската държава*. София: Наука и изкуство.
- Пигулевская, Н. В. (1969). *Note sur les relations de Byzance et des Huns au VI-e s.* — Revue des Etudes sud-est Européennes, 1969, t.VII, No.1, Boucares, pp. 199 – 203.
- Степанов, Цв. (2005). *Българите и степната империя през Ранното средновековие. Проблемът за другите*. София: Гутенберг.
- Стоянов, И. (2014). *Романия и нейните foederati*. – История, кн.2, 156 – 179.
- Кучма, В. В. (2004). *Стратегикон Маврикия*. СПб: Алетея.
- Тихонравов, Ю. (2006). *Геополитическата наука и нейните предшественици*. – Геополитика, бр. 2/2006. Онлайн на адрес: <http://google.gl/3RqyIO>
- Трубецкой, Н. С. (2003). *О туранском элементе в русской культуре*.
- Althelm, F. (1958). *Michael der Syrer über das erste Auftreten der Bulgaren und Chazaren*. – Byzantion, 38, 105 – 118.
- Curta, F. (2007). *The Making of the Slavs: History and Archeology of the Lower Danube Region c. 500–700*. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Curta, F. (2015). *Avar Blitzkrieg, Slavic and Bulgar raiders, and Roman special ops: mobile warriors in the 6th - century Balkans*. Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honour of Peter B. Golden. Edited by István Zimonyi and Osman Karatay. Wiesbaden: Otto Harrassowitz. pp. 69 – 89.
- Dagron, J. (1987). *Ceux d'en face. Les peuples étrangers dans les traités militaires byzantins*. – Travaux et Mémoires, 10. pp. 207 – 232.
- Golden, P. B. (2008). *Ethnogenesis in the Tribal Zone: The Shaping of the Turks*. – AEMAe., Vol. 16. pp. 73 – 113.
- Dennis, G. T. (2001). *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. University of Pennsylvania Press.
- Jones, W. R. (1971). *The Image of the Barbarian in Medieval Europe*. – Comparative Studies in Society and History, 13, No. 4. pp. 376 – 407.
- Murrey, A. C. (2001). *Reinhard Wenskus on 'Ethnogenesis', Ethnicity, and the Origin of the Franks*. – On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages. Brepols Publishers. pp. 39 – 68.
- Pohl, W. (1991). *Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies*. – Debating the Middle Ages: Issues and Readings. Blackwell Publishers. pp. 15 – 24.
- Rozhdestvenskiy, M. (2013). *Claiming What Belongs to the Others': On*

Barbarian Rhetoric in Late Antiquity and the Early Middle Age. – CAS Working Paper Series No. 5/2013. pp. 3 – 47.

Sinor, D. (1981). *The Inner Asian Warrior*. – Journal of the American Oriental Society, 101, No. 2, pp. 133 – 144.

Sinor, D. (1990). *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge/ New York: Cambridge University Press.

REFERENCES

Angelov, P. (2013). *Chuzhdite narodi v predstavite na srednovekovniya balgarin*. Sofiya: Tangra TanNakRa IK.

At-Tabari. (1960). *Drevnie i srednevekovaye istochniki po etnografii i istorii Afriki yuzhnee Saharay*. T. 1. Arabskie istochniki VII — X vv. M.-L. AN SSSR. 1960.

Beshevliev, V. (2008). *Parvobalgarite. Istoriya, bit i kultura*. Fondatsiya „Balgarsko istoricheskoto nasledstvo“. Plovdiv.

Bozhilov, I. & Gyuzelev, V. (1999) *Istoriya na Balgariya v tri toma. Tom I: Istoriya na Srednovekovna Balgariya VII – XIV vek*. Sofiya: Anubis.

Goliyski, P. (2014). *Zaselvaneto na balgarite na Balkanskiya poluostrov IV – VII vek, tom II*. Sofiya: Tangra TanNakRa.

Gratski izvori za istoriyata na Balgariya, tom I. Sofiya. 1951.

Gratski izvori za istoriyata na Balgariya, tom II. Sofiya. 1958.

Gratski izvori za istoriyata na Balgariya, tom IV. Sofiya. 1961.

Istoriya na Balgariya, tom II. Parva balgarska darzhava. (1981). Sofiya: BAN.

Tsankova-Petkova, G. (1957). *Materialnata kultura i voennoto izkustvo na dakiyskite slavyani spored svedeniyata na „Psevdo-Mavrikiy“* – IIBI 7, s. 329–344.

Shuvalov, P. V. (1999). *Vliyanie avar na pozdnerimskoe voennoe delo. – Izuchenie kulyturnogo naslediya Vostoka. Kulyturnaye traditsii i preemstvennosty v razviti drevnih kulytur i tsivilizatsiy*. Saint Petersburg: Evro Dom, 48 – 45.

Shuvalov, P. V. (2002a). *Vragi imperii (po traktatu Psevdo-Mavrikiya)*. – ZVORAO. Novaya seriya. T. I (XXVI). – Saint Petersburg: Peterburgskoe Vostokoznanie, 422 – 452.

Shuvalov, P. V. (2002b). *Urbikiy i „Strategikon“ Psevdo-Mavrikiya (chasty 1)*. – Vizantiyskiy vremenni, tom 61, 71 – 87.

Shuvalov, P. V. (2011). *Slavyane Psevdo-Mavrikiya. – Evropeyskaya Sarmatiya. Sbornik, posvyashtyonny Marku Borisovichu Shtukinu*. – Saint Petersburg: Nestor-Istoriya, 321 – 331.

Kuchma, V. V. (1979). *Vizantiyskie voennaye traktatay VI – X vv. kak istoricheskie istochniki*. – Vizantiyskiy vremennik, tom 40, 31 – 56.

Kuchma, V. V. (2004). *Strategikon Mavrikiya*. Saint Petersburg: Aleteyya.

- Litavrin, G. G. (1986). *Predstavleniya „varvarov“ o Vizantii i vizantiysah v VI – H vv.* – Vizantiyski vremennik, tom 46, 100 – 108.
- Litvarin, G. G. (1989). *O pohode avarov v 602 g. protiv antov.* – Slavyane i ih sosed. *Mezhdunarodnaye otnosheniya v epohu feodalizma.* Moskva, 15 – 33.
- Nefyodkin, A. K. (2002). *Mavrikiy i Arrian: k probleme istochnikov „Strategikona“* – Vizantiyskiy vremennik, tom 61, 38 – 48.
- Petrov, P. (1981) *Obrazuvane na balgarskata darzhava.* Sofiya: Nauka i izkustvo.
- Pigulevskaya, N. V. (1969). *Note sur les relations de Byzance et des Huns au VI-e s.* — *Revue des Etudes sud-est Européennes*, 1969, t.VII, No.1, Boucares, rp. 199 – 203.
- Stepanov, Tsv. (2005). *Balgarite i stepnata imperiya prez Rannoto sred-novekovie. Problemat za drugite.* Sofiya: Gutenberg.
- Stoyanov, I. (2014). *Romaniya i neynite foederati.* – *Istoriya, kn.2*, 156 – 179.
- Kuchma, V. V. (2004). *Strategikon Mavrikiya.* Saint Petersburg: Aleteyya.
- Tihonravov, Yu. (2006). *Geopoliticheskata nauka i neynite predshestven-itsi.* – *Geopolitika, br. 2/2006.* Onlayn na adres: <http://goo.gl/3RqyIO>
- Trubetskoy, N. S. (2003). *O turanskom elemente v russkoy kulyture.* Curta, F. (2007).
- Althelm, F. (1958). *Michael der Syrer über das erste Auftreten der Bulgaren und Chazaren.* – *Byzantion*, 38, 105 – 118.
- Curta, F. (2007). *The Making of the Slavs: History and Archeology of the Lower Danube Region c. 500–700.* Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Curta, F. (2015). *Avar Blitzkrieg, Slavic and Bulgar raiders, and Roman special ops: mobile warriors in the 6th - century Balkans.* Eurasia in the Middle Ages. Studies in Honour of Peter B. Golden. Edited by István Zimonyi and Osman Karatay. Wiesbaden: Otto Harrassowitz. pp. 69 – 89.
- Dagron, J. (1987). *Ceux d'en face. Les peuples étrangers dans les traités militaires byzantins.* – *Travaux et Mémoires*, 10. pp. 207 – 232.
- Golden, P. B. (2008). *Ethnogenesis in the Tribal Zone: The Shaping of the Türks.* – *AEMAE.*, Vol. 16. pp. 73 – 113.
- Dennis, G. T. (2001). *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy.* University of Pennsylvania Press.
- Jones, W. R. (1971). *The Image of the Barbarian in Medieval Europe.* – *Comparative Studies in Society and History*, 13, No. 4. pp. 376 – 407.
- Murrey, A. C. (2001). *Reinhard Wenskus on 'Ethnogenesis', Ethnicity, and the Origin of the Franks.* – *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages.* Brepols Publishers. pp. 39 – 68.
- Pohl, W. (1991). *Conceptions of Ethnicity in Early Medieval Studies.* – *Debating the Middle Ages: Issues and Readings.* Blackwell Publishers. pp. 15 – 24.

- Rozhdestvenskiy, M. (2013). *Claiming What Belongs to the Others': On Barbarian Rhetoric in Late Antiquity and the Early Middle Age*. – CAS Working Paper Series No. 5/2013. pp. 3 – 47.
- Sinor, D. (1981). *The Inner Asian Warrior*. – Journal of the American Oriental Society, 101, No. 2, pp. 133 – 144.
- Sinor, D. (1990). *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge/ New York: Cambridge University Press.

THE CONCEPTION OF SCLAVS AND TURKS IN MAURICE' STRATEGIKON

Abstract. The purpose of the current study is to examine Maurice' Strategikon – its genre specifics and the way they affect the nature of the information regarding the state and social evolution of the various barbarous people scattered through the Eurasian Barbaricum. We will focus mainly on the differences and similarities in the images of the nomads – Turks and Avars, and the sedentary Sclavs, living both on the border regions of the Roman Empire. We shall distinguish the sustainable antique topoi from those specific and objective characteristics – resulting from the development of the Roman-Barbarian relations from the late fifth century, which formed the image of the *other* in the minds of the Romans through the Late Antiquity and the Early Middle Ages.

✉ **Mr. Ivan Stoyanov**
18. „William Gladstone“ Secondary School
68, Pirotska Str.
1303 Sofia, Bulgaria
E-mail: ivanstojanov2000@yahoo.com